

A könyv megjelenését követő években Darlison prédikációsorozatban bontotta ki a könyvben felvetett té-

mákat, amelyek a szerző honlapján igazi szellemi csemegeként olvashatóak.

Czire Szabolcs

A kolozsvári osztóbírói intézmény és a kibocsátott osztálylevelek. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Kovács Kiss Gyöngy. Korunk–Komp-Press. Kolozsvár, 2012. 568. old.

Napjainkban országos törvények szabályozzák az örökösödést, az árvák jogait, a vagyoneosztást. Többnyire közjegyzői vagy éppen törvényszéki tárgyalás dönt a javak sorsáról. Nem így volt ez az újkor hajnalán tájainkon. Akkoriban a városi hatóságoknak kellett gondoskodniuk az örökség méltányos elosztásáról, az árvák jogainak érvényesítéséről. Mindegyik város maga teremtette meg az ezekre vonatkozó törvényeket s választotta a végrehajtói testületet. Az azonban természetesnek tekinthető, hogy figyelemmel voltak a más városokban érvényes hasonló törvényekre, valamint a középkori szokásjogot összegző, országossá tevő Werbőczy-féle *Hármaskönyvre*.

Kolozsvár 1405. július 2-án kapta meg a szabad királyi városi rangot Zsigmond királytól. Ettől fogva önálló törvénykezéssel rendelkezett. A kolozsvári bíró ítéletét Beszterce bírójánál lehetett megfellebbezni, majd pedig Szeben bírójához fordulhatott a panaszos. Mátyás király 1481-ben kiiktatta Besztercét, úgyhogy egyenesen a szebeni bíró ítéletét lehetett kérni felülbírálatként. Ami arra is utal, hogy a városnak többé-kevésbé a szász vá-

rosok jogrendszeréhez kellett igazodnia. A szász városok közül Szebenben és Brassóban már az 1570-es években szabályozták az örökösödést, a vagyon elosztását. Évente választottak osztóbírákat, akik a vagyoneosztást végezték, sőt munkálataikról jegyzőkönyvet is vezettek. Kolozsvárt az 1580-as évekig a szokásjog alapján történt az örökösödés, de ebből sok elégedetlenség, perpatvar fakadt. Úgyhogy ismételtlen felmerült az egységes rendszabály iránti igény. Végül 1603. január 24-én a városi nagytanács, a százférfiak gyűlékezete intézkedik, hogy a tekintélyes férfiak közül nyolc osztóbírót válasszanak, akik az örökség elosztásával foglalkozzanak. Valószínűleg rövidesen elkészül a városi szokásjogra épülő, de a szász városok törvényeiből is merítő két részből és tizenkét fejezetből álló kolozsvári örökösödési szabályzat. A két rész arra vonatkozik, hogy az örökösödés lehet törvény szerinti vagy végrendeletre alapozott.

A szabályzat néhány érdekesebb kitételét érdemes szemügyre venni. A házastársak vagyona egygyé lett, de egyikük meghalása esetén a férjet 2/3-ad, a nőt 1/3-ad illette meg. Illetve

ilyen arányban részesültek az örökösök. Gyermeektelen házastársaknál a férfi, illetve női ágon lévő rokonok örökölhetnek. A végrendelet csak az egyénileg szerzett vagyona vonatkozhat, az ősoktól származóra nem. Így próbálják megakadályozni, hogy a városon kívüli tulajdonosok kezébe kerüljön a vagyon. Az örökösök nélküli vagyon a városra száll. Az apai ház mindenkor a legkisebb fiút, vagy ennek hiányában a legkisebb leányt illeti meg. Ez a törvény intézkedik az árvák és örökrészük feletti gyámkodásról is.

A vagyanelosztás és örökösödés szabályszerű végrehajtására a százférfiak tanácsa 1603-tól kezdve négy száz és négy magyar osztóbíróvá választ, de ezeket nem cseréli évente, mint a legtöbb tisztségviselőt, hanem mindaddig funkcióban hagyja, amíg más tisztségbe választás vagy betegség/halál miatt megürül helyük. Itt ugyanis szükség volt állandó tapasztalatra, folytonosságra. A nyolc osztóbíró egyike volt a prefektus, az előljáró. Az elhunyt túlélő társa, rokona rendszerint a várostól kérte osztóbírók kiküldését. A város a prefektust szólítja fel a szükséges osztóbírók kiküldésére (rendszerint kettőt jelölt ki). Ezek aztán megjelentek az illető háznál, megeskették az örökség birtokában lévő, hogy minden vagyontárgyat, regestrumot előad, semmit sem titkol el. Aztán az asztalterítés következett, vagyis egy asztalra minden értéket kitétek, s azokról a bírák intézkedtek. Majd az ingatlan va-

gyont is a megfelelő arányban elosztották. Valószínűleg nem minden osztózkodásról készült osztálylevél, de ott, ahol kiskorú örökösök is voltak, akik nem tudták átvenni az örökséget, írásba foglalták a teljes elosztandó vagyont, minden tárgy és ingatlan értékét is felbecsülve, s hogy mi kit illet. Még azelőtt számba vették az elhunyt esetleges adósságait, s azok kiegyenlítéséről is intézkedtek. Kolozsvárt ezeket a határozatokat nem vezették be egységes nyilvántartásba. Úgyhogy csak maguk a fennmaradt adósságlevelek tanúskodnak az ez irányú tevékenységről. A fennmaradt ilyen – és hasonló tárgyú – leveleket valamelyik rendezéskor a városi levéltárban két csomóba gyűjtötték *Régi divizionális levelek* címmel. Mindkét köteg százszáz levelet tartalmazott. Az utóbbi csomagot még később előkerült levelekkel is kiegészítették. A legrégebbi 29 osztálylevél a szabók céhéhez került jegyzőkönyvben maradt fenn együtt az örökösödési szabályzattal. Ezekben a gyűjteményekben összesen 136 tényleges osztálylevelet azonosított Kovács Kiss Gyöngy. Ezek 1603. február 5. és 1733. április 9. közötti időszakban keletkeztek. A most megjelent kötet 130 levél teljes szövegét közli.

Az osztályleveleknek idővel kristályosodott a sajátos szerkezete. A keltezését követően az osztóbírák neve következik, akik az érdekeltek tudtára adják a levélben olvashatókat. Megnevezik, hogy kinek a hívására, hova

szálltak ki, kinek a hagyatékát osztják el és kik az örökösök, különösen a kis-korúak, árvák. Ezután következik az ingatlan vagyontörzsek felsorolása. Ez eléggé kötött sorrendben történik. Előbb az adósságokat veszik számba, s törlesztésükről intézkednek. Majd következik a fennmaradt készpénz, arany- és ezüsthalmi, ruházat, ágyne-mű, ón-, réz- és „faszerszámok” (értsd: -holmik), fegyverek, könyvek, bor, búza, végül a ház, major, kert, szőlő és szántóföld felsorolása, ezek elosztása. Az osztálylevelet a divizorok aláírásával és gyűrű-pecsétükkel hitelesítik.

Az osztálylevelek végén nem egyszer utólagos szöveg is olvasható, mert az első elosztás ellen lehetett fellebbezni a prefektushoz, s végül a városi tanács-hoz is. Gyakran a gyám elszámolása a vagyontörzsek átadásakor szintén rákerült a lapra.

Az osztálylevelek a városi polgárok élet- és vagyontörzseinek rendkívül értékes forrásai. Már eddig is néhányan felhasználták anyagát. Szabó T. Attila nyelvezetükért, Jakó Zsigmond, B. Nagy Margit tárgyi vonatkozásaikért folyamodott hozzájuk. Megtaláljuk bennük a korabeli város-lakókat és rokonságuk felsorolását. Vagyoni helyzetüket. A legtöbbször lak-helyük, illetve házuk pontos megjelölése (utca, annak melyik sora, s kik a szomszédok) is olvasható. Aztán következnek a vagyontörzsek, amelyek egy-egy polgári lakásban előfordultak. Ékszerek, bútorok, ruhadarabok, ké-

pek leírása, könyvek felsorolása. Leg-többször az érték megjelölésével. Aztán a ház leírása, gyakran szobánként, állapotának megjelölése. A városkörnyéki területek, dűlők, erdők megnevezése, ahol a birtok feküdt utalással az ottani szomszédokra. Néha még a gazdaságban tartott állatok felsorolását is olvashatjuk.

Hogy csak a könyvekre utaljunk: Weltzer Lőrinc halálát követően 1634 márciusában lakásában hat kötetet találtak a divizorok: „Schimff und Ehrneszt” egy német könyvét, egy „számvötte könyvecskét” (talán számtankönyvet, esetleg elszámolásokat tartalmazó kötetet), Enyedi György opusát, egy magyar és egy német imádságos könyvet, valamint a Psalterium Davidis és Calendarium Perpetuum kolligátumát. Stenczel Imre hagyatékából 1637 februárjában kisfiának nyolc könyvet juttattak, köztük volt Luther német Bibliája igen díszes kötésben, Bonfinius latin munkája fekete bőrkötésben, egy görög és latin evangéliumos kötet, továbbá ókori szerzők latin művei. Láthatóan művelt ember volt a gazdájuk. Viczei György halála után az 1637 októberi elosztás-kor két árvájára tizennégy könyv marad, Cicero és Vergilius művei mellett főleg vallásos kiadványok.

Egy-egy levél szövege a kiadványban alig egy oldal, de a gazdag embe-reknél több tíz oldalas is lehet. Viczei Máté vagyontörzse felsorolására 30, a Stenczel Imréé 18 oldalt igényel. Nyel-

vük alapján magyar, de számos latin kifejezést, néha egész mondatot tartalmaz.

A kiadvány kétségtelenül rengeteg munka eredményeként született meg. Kovács Kiss Gyöngynek bizonyára már a régi szövegek átírása is nagy gondot okozhatott. Jól tette, hogy a szöveg helyesírását, központozását a mai szabályokhoz alkalmazta, csak a család- és helynevek írásában őrizte meg az eredeti betűkombinációkat. A rövidítéseket feloldotta. Úgyhogy a nyelvtörténetben nem túl jártas személy is gond nélkül olvashatja a szövegeket. Minden levél elé regesztát iktat az okirat tárgyról. A szövegben való keresgélést egy személynévmutató és egy helynévmutató is segíti. Ez utóbbi a megyék, országok, országrészek, vidékek, folyók, patakok, dűlők, határok, városrészek, fertályok és utcák neveit tartalmazza. Az irodalom felsorolása és rövidítésjegyzék található a kötet végén.

Kovács Kiss Gyöngy bevezető tanulmánya három részre oszlik. Először a kolozsvári örökösödési szabályzat és eljárás kialakulását, forrásait mutatja be, s a fennmaradt dokumentumok típusát, őrzési helyét, eddigi vizsgálatát jellemzi. Külön tárgyalja az osztóbírói intézmény kifejlődését és kolozsvári szabályzatát, végül az osztálylevelek szerkezeti felépítéséről tájékoztat. Úgy tűnik, mindhárom önálló tanulmányként is megállja helyét. Pár sorral arra is kitérhetett volna, hogy 1733 után miért nem maradt fenn egyetlen levél sem, esetleg hogyan változott az örökösödési gyakorlat. A bevezető végén az 1603 és 1733 között működő 107 osztóbíró nevét olvashatjuk működési éveik megjelölésével.

A hatodfélszáz lapos forrásközlés Kolozsvár történetének további kutatását segíti elő. Bizonyára szakdolgozatok sorának nyújt majd feldolgozandó tényanyagot.

Gaal György